

EKONOMİ ŞOKUNA KARŞI EN SAVUNMASIZ KİTLE: İSTANBUL'DA KENDİ HESABINA ÇALIŞANLAR VE ÜCRETSİZ AİLE İŞÇİLERİ

Gökçe Uysal* ve Mehmet Cem Şahin**

Korona salgınının neden olduğu ekonomi şokunun istihdam ve gelir kaybı etkileri ürkütücü boyutlarda. Hükümet hazırladığı yasa tasarısıyla bu etkileri “işten çıkarma yasağı”, “kısmi çalışma ödeneği”, “ücretsiz izne” çıkarılmış olduğu için işsizlik tazminatından yararlanamayanlara gelir desteği gibi önlemlerle hafifletmeye çalışıyor. Ancak bu önlemlerin kapsamadığı büyük bir çalışan kitlesi mevcut: Kayıt dışı çalıştırılanlar, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri. Bu bilgi notu, İstanbul'da çoğunluğu kayıtsız olarak kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçilerinin sayılarına ve özelliklerine dikkat çekmek amacıyla hazırlanmıştır.

Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan veriler COVID19 pandemisinin Türkiye'de en yaygın olarak İstanbul'u etkilediğini gösteriyor. Pandemiyle mücadele kapsamında alınan önlemler sosyal mesafelendirmenin teşvik edilmesi, bazı sektörlerdeki firmaların geçici olarak faaliyetlerinin durdurulması ve hatta 11-12 Nisan 2020 tarihlerinde sokağa çıkmanın yasaklanmasına kadar genişletildi. Bu süre zarfında açıklanan politika önlemlerinin bir kısmı çalışanları korumaya yönelik olmakla birlikte toplumda istihdam açısından en çok etkilenmiş olabilecek bazı grupları dikkate almamaktadır.

Bu bilgi notunda 2018 Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) verilerini kullanarak İstanbul'da en çok etkilenmiş olabilecek gruplara dair veriler özetlenmeye çalışılmıştır. Bu veri analizini yapabilmemize olanak tanıyan en yeni veri 2018 yılına aittir.

Genel bir bakış açısı sağlaması açısından İstanbul'daki işgücü piyasasına dair temel istatistiklere bakılmalıdır. İstanbul'da 15 yaş ve üzeri kurumsal olmayan nüfus 11 milyon 741 bindir. 2018 verilerine göre 11 milyon 741 binlik nüfus içerisindeki 5 milyon 898 bin kişi (%50,2) çalışmaktadır. İstanbul'da çalışan 5 milyon 898 bin kişi, 4 milyon 14 bin erkek ve 1 milyon 884 bin kadından oluşmuştur.

* Doç. Dr. Gökçe Uysal, Mercator-IPM araştırmacısı, Betam Direktör Yardımcısı, gokce.uysal@eas.bau.edu.tr, gokce.uysal@sabanciuniv.edu

** Mehmet Cem Şahin, Betam Araştırma Asistanı, mehmetcem.sahin@eas.bau.edu.tr

Tablo 1: İşgücü Durumuna Göre İstanbul'da Yaşayan 15 Yaş ve Üzeri Kurumsal Nüfusu (bin)

	İstihdamda	İstihdamda Değil	Toplam
Erkek	4014	1834	5849
	%68,6	%31,4	%100,0
Kadın	1884	4007	5892
	%32,0	%68,0	%100,0
Toplam	5898	5842	11741
	%50,2	%49,8	%100,0

Kaynak: HİA 2018, Betam hesaplamaları

Bu grubun istihdam durumuna göre dağılımı Tablo 2'de verilmektedir. İstanbul'da çalışan 5 milyon 898 bin kişiden 678 bini *kendi hesabına* (**%11,5**), 92 bini *ücretsiz aile işçisi* (**%1,6**) olarak çalışmaktadır. Çalışan 4 milyon 14 bin erkeğin 504 bini *kendi hesabına* çalışırken (**%12,6**), 41 bini *ücretsiz aile işçisi* olarak çalışmaktadır (**%1,0**). Çalışan 1 milyon 884 bin kadından 174 bini *kendi hesabına* çalışırken (**%9,3**), 50 bini *ücretsiz aile işçisi* olarak çalışmaktadır (**%2,7**).

Tablo 2: İşteki Durumuna Göre İstanbul'da Çalışan Nüfus (bin)

	Ücretli, Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
Erkek	3145	322	503	41	4014
	%78,4	%8,0	%12,6	%1,0	%100,0
Kadın	1619	39	174	50	1884
	%85,9	%2,1	%9,3	%2,7	%100,0
Toplam	4765	362	678	92	5898
	%80,8	%6,1	%11,5	%1,6	%100,0

Kaynak: HİA 2018, Betam hesaplamaları

Kendi hesabına çalışan 391 bin kişi kayıt dışı

Kendi hesabına çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumu kayıtlılığının düşük olduğu görülmektedir. İstanbul'da *kendi hesabına çalışan* 678 bin kişinin 287 bini Sosyal Güvenlik Kurumu'na *kayıtlı* iken (**%42,3**), 391 bini (**%57,7**) *kayıtlı* değildir. Bu oran erkeklerde yarı yarıya civarında olmakla birlikte kendi hesabına çalışan kadınların yüzde 80'e yakını *kayıtlı* değildir.¹ İstanbul'da çalışan 92 bin *ücretsiz aile işçisinde* de kayıt dışılık yüzde 78'dir.²

¹ 504 bine yakın kendi hesabına çalışan erkeğin 250 bine yakını sosyal güvenlik kurumuna *kayıtlı* iken (%49,6), 254 bini (%50,4) *kayıtlı* değildir. 175 bine yakın kendi hesabına çalışan kadının ise sadece 37 bini (%21,3) *kayıtlı* iken kalanı (%78,7'si) *kayıtlı* değildir.

² 42 bine yakın ücretsiz aile işçisi erkeğin 36 bine yakını kayıt dışı olarak çalışırken (%86,0), 50 binin üzerinde ücretsiz aile işçisi kadının 36 bine yakını (%71,6) kayıt dışı olarak çalışmaktadır.

Tablo 3: İşteki Durumuna Göre İstanbul’da Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılık (bin)

	Toplam		
	Kayıtlı	Kayıtlı Değil	Toplam
Ücretli, Yevmiyeli	4048	716	4765
	%85,0	%15,0	%100,0
İşveren	308	53	362
	%85,2	%14,8	%100,0
Kendi Hesabına	287	391	678
	%42,3	%57,7	%100,0
Ücretsiz Aile İşçisi	20	72	92
	%21,9	%78,1	%100,0
Toplam	4664	1234	5898
	%79,1	%20,9	%100,0

Kaynak: HİA 2018, Betam hesaplamaları

Kendi hesabına çalışan 679 bin kişinin 209 bini sabit olmayan işyerlerinde çalışıyor

Sosyal mesafelendirme önlemleri dahilinde özellikle engellenmemiş olsa da insanların evde kalmalarının telkin edilmesiyle sokakta kendi hesabına çalışanların gelirlerinin doğrudan etkilemesi beklenir. Bu grubun boyutuna dair bilgi edinmek için çalışılan mekâna dair toplanan veriler Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4: İstanbul’da kendi hesabına çalışanların çalıştıkları mekanlar (bin)

	Toplam					Toplam
	Tarla, Bahçe	Düzenli İşyeri	Pazar yeri	Seyyar veya sabit olmayan işyeri	Evde	
Toplam	44	310	17	209	97	678
	%6,5	%45,7	%2,5	%30,8	%14,4	%100,0

Kaynak: HİA 2018, Betam hesaplamaları

İstanbul’da kendi hesabına çalışan bireylerin yaklaşık yarısının düzenli işyerleri olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 17 bin kişi pazar yerlerinde, 209 bin kişi ise seyyar ya da sabit olmayan şekilde çalışmaktadır. İstanbul’da *kendi hesabına çalışan* 678 bin kişinin içerisinde 97 bin kişi (**%14,4**) evde çalışmaktadır. Ancak veri toplanırken bireylere “kendi ya da başkasının evi” olarak toplandığı için bu grubun ne kadarının evlere temizliğe giden bireylerden oluştuğu veriden anlaşılamamaktadır. Ancak sektör dağılımlarına da bakarak biraz daha bilgi edinilebilir. Kendi hesabına evde çalışan 97 bin kişinin 33 bini sanayide çalıştığını söylemektedir. Bu grubun içerisinde evde parça başına dikiş yapanlar gibi grupların olduğu tahmin edilmektedir. Kendi hesabına evde çalışanlar arasında 64 bin kişi hizmet sektöründe olduğunu belirtmektedir. Evlere temizliğe gidenlerin de bu grupta olması muhtemeldir.

Tablo 5: İstanbul’da kendi hesabına çalışanların çalıştıkları mekanlar ve sektörler (bin)

	Toplam					
	Tarla, Bahçe	Düzenli İşyeri	Pazar yeri	Seyyar veya sabit olmayan işyeri	Evde	Toplam
Tarım	44	-	-	1	-	45
	%96,6	%0,0	%0,0	%3,4	%0,0	%100,0
Sanayi	-	46	-	16	33	96
	%0,0	%48,6	%0,0	%16,7	%34,7	%100,0
İnşaat	-	12	-	51	0	64
	%0,0	%19,6	%0,0	%79,8	%0,6	%100,0
Hizmetler	-	251	17	140	64	472
	%0,0	%53,1	%3,6	%29,7	%13,5	%100,0
Toplam	44	310	17	209	97	678
	%6,5	%45,7	%2,5	%30,8	%14,4	%100,0

Kaynak: HİA 2018, Betam hesaplamaları

Seyyar veya sabit olmayan işyerlerinde kendi hesabına çalışanların 140 bini hizmetler sektöründe olduğunu beyan etmiştir. Bu grubun ağırlıklı olarak sokakta çalışanlar olduğu varsayılabilir.

Benzer ayrımı ücretsiz aile işçileri arasında yaptığımızda ise İstanbul’daki 92 bin ücretsiz aile işçisinin 70 binini (**%76,3**) düzenli işyerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Seyyar veya sabit olmayan işyerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan yaklaşık 5 bin kişi daha olduğu görülmektedir. Bunlar arasında yaklaşık 2 bin kişi hizmetler sektöründe çalıştığını beyan etmiştir.

Tablo 6: İstanbul’da Ücretsiz Aile İşçilerinin Kayıtlılık Durumuna Göre Çalıştıkları Yer (bin)

	Toplam					
	Tarla, Bahçe	Düzenli İşyeri	Pazar Yeri	Seyyar veya sabit olmayan işyeri	Evde	Total
Hizmetler*	-	53	-	-	-	59
	-	%89,9	-	-	-	%100
Toplam*	11	70	-	-	-	92
	%12,3	%76,3	-	-	-	%100,0

* Bazı kategorilerdeki gözlem sayısının yetersizliği sebebiyle sayılar gizlenmiştir.

Kaynak: HİA 2018, Betam hesaplamaları

HİA 2018 verileri kullanarak yaptığımız analizlere göre İstanbul yaklaşık 142 bin kişinin sokakta çalıştığını düşünüyoruz. Bu bireylerin günlük kazançlarıyla geçindikleri, hane gelirlerinin kısıtlı olduğunu varsayabiliriz. Bu kitlenin sosyal mesafelendirme önlemlerinden doğrudan etkilenen bir biçimde çalıştıkları, kayıtlı istihdamın korunmasına ve ücret kayıplarına yönelik önlemlerin oluşturduğu koruma şemsiyesinden yoksun oldukları barizdir. Bu kitleye en etkin şekilde ve en kısa sürede sahip çıkabilecek kurumun da İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri olduğunu düşünüyoruz.